



FEITL ÍRISZ

Az eltörölt múlt

Adalékok az Országgyűlési Múzeum és 112 halálra ítélt műtárgya sorsához

A Nemzetgyűlés, majd Országgyűlés jelentőségét, illetve Hivatala szervezeti formáját a II. világháború lezárulta után 1949-ig többé-kevésbé még megőrizte. A polgári demokráciában a parlamenti munka fellendült, számtalan törvényt hoztak. A többpártrendszer felszámolása, a pártok kiszorítása a hatalomból 1948-ban gyorsult fel, majd az 1949. májusi választások és a sztálini alkotmány elfogadását követően valósult meg az egypártrendszer, a kommunista diktatúra. Az alkotmány hivatalos deklarációja szerint a legfőbb hatalom az Országgyűlés kezében volt, ezzel szemben a törvényhozás intézménye fokozatosan veszített jelentőségéből, míg végül 1950-re szerepe nullára csökkent. Az Országgyűlés rendszeres ülései megszűntek, évente két-három alkalommal került sor párnapos ülésszakra, a bizottságok száma négyre apadt, megszűnt többek között a Könyvtári és Múzeumi Bizottság is.

A törvényhozó testület szerepének csökkenésével párhuzamosan hivatali apparátusának apadása 1948-tól kezdve öltött drámai mértéket. Az Országgyűlés Gazdasági Bizottsága 1948. július 28-i határozatával az alkalmazottak számát 50 fővel csökkentette. Ezt követte szervezeteinek felszámolása, illetve kiszervezése, az Országgyűlési Őrség és az Országgyűlési Múzeum megszüntetése, az Országos Gyorsiroda, majd 1953-tól az Országgyűlési Könyvtár új fenntartóhoz rendelése.¹ A hivatal zsugorodása nem csupán számokban, hanem területben is mérhető volt. 1946 tavaszán költözött az Országgházba a Miniszterelnökség, az államminiszterek és a Tájékoztatásügyi Minisztérium, majd 1948-tól a Külföldi Kapcsolatok Hivatala, a Külföldi Sajtótudósítók Egyesülete és a Magyar Tudományos Tanács is.² A Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET), amely 1949-től – mint kollektív testület – átvette a köztársasági elnöki funkciókat, már abban az évben beköltözött az Országgház képviselőházi részébe. A NET hatásköre kiterjedt többek közt a törvényhozó testület helyettesítésére, vagyis az országgyűlés ülései között törvényalkotási joggal bírt. Az Országgyűlési Múzeum megszüntetése is a két hivatal viszonyát tükrözte: a múzeumot nem az Országgyűlés – mint fenntartó –, hanem a NET utalta a Nemzeti Múzeum kezelésébe.³

¹ A könyvtár területe 1949-től kezdve „összement”, elvesztette a városi oldalon a félemeleti olvasótereket, illetve hivatali helyiségeit. 1949-től 1952-ig „korlátozottan nyilvános” formában működött. Vilám Judit szóbeli közlése.

² Csáky Beáta – Samu Nagy Dániel: *Az Országgház helyiségeinek használata – történeti áttekintés*. Kézirat.

³ Feitl István: *Az államszocialista korszak álpárlamentje*. Budapest, 2019. 446.

A háborús veszteségek és a „fordulat” éveinek veszteségei

A második világháborút követően a múzeumok alapfunkciói – kiállítások rendezése, gyűjtés, tudományos feldolgozó munka – rövid időre szüneteltek. A kiállítások rendezését megelőzte a kiállító terek rendbehozatala, a gyűjtést a gyűjtemények számbavétele, a tudományos munkát a muzeológusok és a többi szakember visszatérése és politikai igazoltatása, a státuszok feltöltése.

A finanszírozást illetően a múzeumok esetében a legnagyobb összeget a háború okozta károk helyreállítása jelentette. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (a továbbiakban: VKM) kulturális intézményei közül a tudományos intézetek és múzeumok kára több mint 104 millió aranypengőt tett ki. Ez a veszteség az egyházi és oktatási intézmények után a legmagasabb volt.⁴ 1945-ben a múzeumok fő tevékenysége a háborús károk felmérése, a károk helyreállításának megkezdése és a munka feltételeinek megteremtése volt. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa 1945. március 26-i határozata értelmében a múzeumoknak 1944. március 19-től kellett számba venni az egyes táruk károsodását. Elrendelték továbbá a károk felmérésének azonnali megkezdését, amelyről havonta jelentést kellett küldeni. Ezt megelőzően a múzeumok hozzávetőleges százalékos becslést adtak.⁵

A veszteségek felmérésére elsőként 1945-ben Budapest Székesfőváros Polgármestere szólította fel az Országgyűlési Múzeumot,⁶ majd az intézmény 1946-ban is beszámolt a gyűjtemény károsodásának mértékéről a Nemzetgyűlés Könyvtári és Múzeumi Bizottságának. Néhány évvel később az Országgyűlés hivatalai és az Országgyűlési Múzeum is számot adott a köz- és magángyűjteményekből elhurcolt művészeti alkotások ügyei miniszteri biztosának.⁷ A jelentés elsőként az Országház veszteségeit és a keletkezett károkat vette számba. A főrendiházi elnöki és háznagy galériák Budapest ostroma alatt az Országház felsőházi oldalát ért találatok nyomán teljesen megsemmisültek – állapította meg dr. Demeter Géza⁸ a miniszteri biztosnak írt levelében 1948 áprilisában: „A volt főrendiházi elnökök és háznagyok arcképcsarnoka az országközi felsőházi értékóvhelyen az ostrom alatt támadt tűz következtében teljesen megsemmisült. A nagyméretű festményekkel együtt elpusztult az ott elhelyezett irattár és közte a képek részletes leltára is. Az iratok egy részét 1944 novemberében Sopronba, majd onnan nyugatra vitték. Az átirat kapcsán újból kerestük, azonban eredménytelenül.”⁹ Ezt erősíti meg az 1952-ben nyilvánosságra hozott, véglegesnek tekinthető háborús veszteséglista is, amely a múzeumokból és egyéb köztulajdonból elveszett műtárgyakra vonatkozott. A felsőházi elnöki galériából az iratok szerint összesen tizenöt festmény semmisült meg, amelyeket addig – leltár hiányában – pontosan nem sikerült azonosítani.¹⁰

⁴ Keresztury Dezső: *Emlékezéseim. Szülőföldem*. Budapest, 1993. 37.

⁵ Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Adattára, Főigazgatósági iratok (a továbbiakban: MNMI Főig.) 1/1945.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K_816_01 tétel_1945_028.

⁷ A miniszteri biztosságot 1947 januárjában állította fel Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter.

⁸ A Nemzetgyűlés hivatalát 1948 decemberéig dr. Lukács Gyula vezette. A hivatalvezető mellé 1945-ben létrehoztak egy másik osztályfőnöki állást, amelyet dr. Demeter Géza, az Ideiglenes Nemzetgyűlés debreceni apparátusának vezetője töltött be.

⁹ MNL OL XIX-I-12-4. doboz Dr. Demeter Géza levele a köz- és magángyűjteményekből elhurcolt művészeti alkotások ügyeinek biztosának, 1948. április 27.

¹⁰ MNL OL XIX-I-5-a 118. d. 863. cs. Közoktatásügyi minisztérium. Háborús műtárgyvesztesség jegyzék. 1–5. kötet, 1952. Háborús műtárgyvesztesség katalógusa. A témáról lásd: Gödölle Máttyás

Ezenkívül Demeter további hét olajfestmény megsemmisüléséről írt.¹¹ Egy másik dokumentumon, a „háborús események folytán elpusztult és megsérült művészeti alkotások jegyzékén” azonban több tétel szerepelt. Összesen 32 szobor (külső homlokzati és az épületen belül), 43 falfestmény, valamint megrongálódott Munkácsy Mihály Honfoglalás című festménye is. Ezt követte egy 33 tételből álló kimutatás az Országgyűlési Múzeum veszteségeiről. A műtárgyak vagy megsemmisültek, vagy elvesztek az ostrom alatt, többségében gipsz szobrok, olajfestmények és grafikák. A múzeum több mint 15 000 darabot számláló gyűjteményéhez viszonyítva a veszteség elhanyagolható volt.¹² Az igazi veszteség, sokk nem az ostrom alatt, hanem békeidőben, 1949-ben érte az intézményt.

A múzeumok esetében a kultúrpolitika diktálta átalakulásnak több hosszabb-rövidebb szakasza volt. A hatalom ebben az esetben is élt az intézményi struktúra felhasználásával és létező intézmények felszámolásával, új múzeum(ok) létrehozásával, átalakításával. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hivatalos álláspontja 1949 elején a tudományos intézetekkel kapcsolatban, főként a Magyar Nemzeti Múzeum, illetve az irányító testület, a Tanács esetében az volt, hogy ezek még mindig a „Klebelsberg–Hóman saját képére formálta” képződményben működnek. Az autonómiát egyelőre nem változtatták meg, de az intézmények összetételében változásokat eszközöltek,¹³ majd 1949 januárjában elindult a vezetői állomány cseréje. A „vezérkar lefejezéséhez” az ürügyet a zajló Mindszenty-per és az ún. Esterházy-kincsek ügye szolgáltatta.¹⁴ Az utolsó „régí” igazgatót, Genthon Istvánt az ellene és a Szépművészeti Múzeum összes alkalmazottja ellen 1949 júliusában indított fegyelmi eljárás során függesztették fel.¹⁵ A Tanács összetételének megváltoztatása annak instabilitását, megtörését eredményezte. Ülésain 1949 tavaszától megjelentek a szakszervezeti megbízottak, augusztustól az MDP múzeumi szervezetének titkára. Az új, ideiglenes megbízással részt

(szerk.): *A magyar Országgyűlés képviselőházi elnökeinek arcképcsarnoka*. Budapest, 2020. 7–55.

¹¹ MNL OL XIX-I-12 4. doboz.

¹² MNL OL XIX-I-12 4. doboz. A veszteségekről lásd: Cs. Lengyel Beatrix: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*. Folia Historica, 14. sz. (1989) 115–116.

¹³ Egyes táruk vezetőit különböző indokokkal eltávolították.

¹⁴ A VKM kezdeményezésére a kincsek ügyében lefolytatott vizsgálat kettős funkcióval bírt: a Mindszenty-per negyedrendű vádlottjának, Esterházy Pálnak helyzetét súlyosbította, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum országos múzeumi vezetőinek eltávolítását eredményezte. Az idő tényező fontos volt, a vizsgálatot a február 3–8. között zajló Mindszenty-perhez kellett igazítani. Az Államvédelmi Hatóság nyomozása és a minisztérium fegyelmi eljárása kevesebb, mint egy hónap alatt zajlott le, 1949. február 10-én lezárták az ügyet. ÁBTL 3.1.9 V-77991. Géppel írt tisztaát Tolnai Gábor és Kardos László aláírásával. A dokumentumot közli: Sümei György: *Az Esterházy-kincsek és a Belügy-minisztérium Államvédelmi Hatósága, 1949*. Betekintő, 3. sz. (2009) (http://www.betekinto.hu/2009_3_sumegi) (letöltés: 2021. aug. 19.) Sümei György forrásközlésében arra a következtetésre jut, hogy „az Esterházy-kincsek ügye, a szinte villámgyors kihallgatások, Esterházy Pálnak a Mindszenty-perben való korábbi letartóztatása mind együtt erősíti azt a föltételezést, hogy a koncepció Mindszenty-per mellé konstruált bolygó-per lett az Esterházy-kincsekre sebbel-lobbal elrendelt vizsgálat. A koncepció per logikájából következően föltehetően azért, hogy a Mindszenty-per negyedrendű vádlottjaként szereplő Esterházy Pál a kincsek ügyével nyomatékosítva legyen még inkább elmarasztalható.”

¹⁵ MNL OL K 726 MNM Tanács 1600/1949 Jegyzőkönyv a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa igazgatóság tanácsai üléséről, 1949. szeptember 7.

vevő tagok Oltványi Imre¹⁶ elnök „iránymutatását” követték feltétel nélkül. A kulturális ágazatban sor kerülhetett a múzeumok irányításának átalakítására. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1949. évi 13. számú törvényerejű rendeletét – ami a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzatának megszüntetését jelentette – 1949. november 24-i igazgatótanácsi ülésen jelentette be Dobrovits Aladár elnöki tanácsos. Az utolsó ülést 1949. december 30-án tartották.

A Tanács december 10-i ülésén Oltványi kötelességének érezte, hogy a testület végleges megszűnése előtt (december 15-i hatállyal) néhány szót szóljon: „Az elmúlt év jelentős előrehaladást hozott. [...] A népi demokrácia és a tudomány fejlesztését szolgáltuk. A munkánk eredménye, hogy a MUMOK¹⁷ előtt kevesebb lesz a nehézség.”¹⁸

Erre az időszakra tehető a múlt eltüntetésének másik, előkészítetlen mozzanata. A Klebelsberg-i és Hóman-i kultúrpolitikával összefüggésbe hozható, ugyanakkor nem a Tanács, hanem az Országgyűlés hatáskörébe tartozó intézmény volt az 1922-ben alapított Országgyűlési Múzeum.¹⁹ A múzeum már 1942 szeptembere után bezárta kapuit, s a világháborút követően sem nyitották meg újra. Kiállításokat nem rendeztek, a gyűjtőmunka azonban folyamatos volt, tárlatokra is kölcsönöztek műtárgyakat. A gyűjtemény utolsó igazgatója 1949. január 4-től dr. Magó János²⁰ lett.

Az 1920-ban hatalomra kerülő keresztény nemzeti és revizionista politikai erők reprezentatív ideológiai támogatására létrehozott múzeum a diktatúrában nem létezhetett tovább.²¹ A múzeum és egyes műtárgyainak sorsát egyértelművé tette bronzszobrainak 1949-ben történt beolvasztása is. A 22 darab, zömében a két világháború időszakában meghatározó szerepet játszó politikusokat ábrázoló bronz szobrot az Országház főkapuján lévő –

¹⁶ Oltványi Imre 1945-ben a Nemzeti Bank elnöke, majd a pénzügyminiszteri tárcát vezette, a művészeti köztéletben betöltött szerepe is jelentős volt. 1949-ben lett az MNM elnöke, majd 1950-től nyugdíjazásáig (1952) az Szépművészeti Múzeum főigazgatója volt.

¹⁷ A múzeumi szféra új irányító szerve a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja lett.

¹⁸ MNL OL K 726 MNM Tanács 1719/1949 Jegyzőkönyv a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa igazgatóságtanácsi üléséről, 1949. december 10.

¹⁹ Az egykori Országgyűlési Múzeum alapítása nem a vallás- és közoktatásügyi tárca javaslatára, hanem Scitovszky Béla házelnök kezdeményezésére történt. 1922-ben a nemzetgyűlés 100 000 koronát szavazott meg a múzeum alapítására, majd 1923. január 20-i ülésen hozott határozatot a múzeum létrehozásáról.

²⁰ Nagy Imre házelnök a háznagyi hivatal vezetői pozícióból 1949. január 4-én a Parlamenti Múzeum élére helyezte Magó Jánost. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1949. szeptember 28-ai határozatában a múzeum anyagának a Magyar Nemzeti Múzeum kezelésébe történő átadásáról rendelkezett. A feladat elvégzéséről december 16-ai jelentésében számolt be Magó múzeumigazgató. A dokumentumban kérte saját maga, dr. Fejős Imre múzeumi őr, Istvánffy Hildegard irodaigazgató és Piros Árpád teremőr részére a szolgálat alóli felmentést, hogy elfoglalhassák a Nemzeti Múzeum vezetése által számukra kijelölt pozíciókat. Magó a Múzeum Központi Régészeti Könyvtárába került beosztottként, illetve ő lett az MNM párttitkára. A rendelkezésre álló információk szerint legalább 1955-ig a Múzeumnál dolgozott. Villám Judit szóbeli közlése.

²¹ Az Országgyűlési Múzeum alapításának háttérében elsősorban a függetlenség és szuverenitás eszméje, az első világháborút lezáró traumák – a forradalmak és a trianoni békediktátum – sorozata és azok feldolgozása játszott szerepet. A vesztes – ellenségektől körülvelt – állam egyetlen eszköze az ideológiai, vagyis a szellemi harc maradt egy jövőbeni revízió reményében. A múzeum ugyanakkor a királytól való közjogi függetlenség reprezentálására is hivatott volt. A hatalom – az Országgyűlés – legitimitációját jelképezte az uralkodó személyével szemben. Az új múzeum koncepciója, műtfeldolgozásának narratívája is ehhez az igényhez és szellemiséghez igazodott. Feitl Írisz: „*Am bár a jelent elvesztettük is, a jövőt még biztosíthatjuk...*” *Az Országgyűlés múzeuma a két világháború között*. Múzeumcafé, 14. évf. (2020) 75–76., 156–171.

eredetileg Markup Béla készítette – bronz oroszlán újraöntéséhez használták fel.²² A szobrok válogatásánál szempont volt az ábrázolt személyek politikai életben betöltött szerepe is, „a múlt rendszer kárhuzatos politikájában szerepelt egyének” mellszobrát választották ki.²³ A kérdés már csupán a múzeum felszámolásának dátuma volt, ami végül egybeesett a múzeumi irányítás új alapokra helyezésével és az ideológiaképző intézményi struktúra kialakításával.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1949. szeptember 28-i határozatával felszámolta a huszonhét éves múltra visszatekintő Országgyűlési Múzeumot, gyűjteményét, költségvetését és munkatársait november 1-jei hatállyal a Magyar Nemzeti Múzeumba helyezte át, azzal a megszorítással, hogy a Nemzeti Múzeum „az egész anyagot saját helyiségeibe helyezze el, és lehetőség szerint mint a magyar törvényhozás múltbéli emlékeit külön kezelje”. A végrehajtással Oltványi Imrét bízták meg, aki a Történeti Múzeum frissen oklevelet szerzett munkatársára, dr. Vattai Erzsébet²⁴ muzeológusra és Höllrigl József²⁵ az MNM Iparművészeti Tára (Múzeuma) egykori vezetőjére osztotta ki a feladatot. A nagy sietséget bizonyítja egy – általuk jegyzett – 1949. október 13-án kelt jelentés is, miszerint a gyűjteményt – melyet akkor már szállításra összecsomagoltak és összezsúfoltak – a Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma helyhiány miatt képtelen volt elhelyezni. Javasolták az olajfestmények és metszetek Történelmi Arcképcsarnokba szállítását, a levéltári anyag Országos Levéltárba, a „Kossuth anyag” ceglédi Kossuth Múzeumba helyezését. Indítványozták továbbá a költséghatékonyság jegyében a tárgyak előzetes szétválogatását az egyes intézményekbe kerülésük szerint.²⁶ A gyors végrehajtás, a finanszírozás hiánya és a rendszer lelkiismeretlensége folytán az értékes és pótolhatatlan anyag az előzetes szándék ellenére nem maradt egyben. A felszámolás során a több mint 15 000 darabot számláló gyűjtemény szétszóródott.²⁷ A tárgyak tíz intézménybe kerültek, legnagyobb számban a Magyar Nemzeti Múzeumba és a Magyar Országos Levéltárba.

²² A szobor az ostrom alatt leesett a helyéről, majd elszállították. Később nem sikerült a nyomára bukkanni. MNL OL XIX-I-12 4. doboz.

²³ A beolvasztott szobrok listáját és az Országgyűlés Könyvtári és Múzeumi Bizottságának jelentése részletét közli: Cs. Lengyel Beatrix: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 137–138., 142. A beolvasztott szobrokat a leltárkönyvben is jelölték.

²⁴ Vattai Erzsébet 1948-tól volt a Történeti Múzeum önkéntes gyakornoka, 1949. május 15-től kezdve dolgozott muzeológusként, a középkori ötvösgyűjtemény kezelője lett. Bodó Sándor – Viga Gyula – Élesztős László (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok*. Budapest, 2002. 931.

²⁵ Höllrigl József, régész, művészettörténész, az MNM Történeti Osztályának munkatársa, igazgatóhelyettese. Ezt követően nyugdíjba vonulásáig (1939) MNM Iparművészeti Tár igazgatója volt. Bodó–Viga–Élesztős (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok*, 403.

²⁶ MNMI Főig. 166/1949.

²⁷ Ekkor vesztett el Deák Ferencnek eredetileg az Országgyűlési Könyvtár részét képező könyvtára, amelyet a múzeum Deák Ferenc eredeti könyves szekrényében kapott kölcsön. A könyvtár feltételezhetően az Országos Széchényi Könyvtárba került, további sorsa ismeretlen. Villám Juditszóbeli közlése.

Az Országgyűlési Múzeum anyaga			
Összesítés			
1	Olajfestmény	430 db	Történelmi Arcképcsarnok
2	Vízfestmény és rajz	290 db	Történelmi Arcképcsarnok
3	Metszet és nyomat	4000 db	Történelmi Arcképcsarnok
4	Fénykép	5000 db	Történelmi Arcképcsarnok
5	Karikatúra	700 db	Történelmi Arcképcsarnok
6	Szobor és dombormű	140 db	Szépművészeti Múzeum
7	Érem	573 db	Éremtár
8	Irat 30 kadula és 3 nagy fascikulus	60 kötet	Könyvtár és Levéltár ²⁸
9	Könyv	1500 kötet	Könyvtár
10	Egy leveles nyomtatvány	8 doboz és 8 téka	Könyvtár és Levéltár
11	Hírlap	17 kötet	Könyvtár és Levéltár
12	Egyes hírlap példányok	3 téka	Könyvtár és Levéltár
13	Ereklyetárgyak: bútor	61 db	Cegléd Történelmi oszt.
14	Kisebb ereklyetárgyak	300-400 db	Cegléd Történelmi oszt.
15	Tárló	70 db	Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Főiskola, Természet-tudományi Múzeum, KOF
16	Szoborállvány	80 db	Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Főiskola, vidék
17	Raktárszekrény	6 db	Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Főiskola, Természet-tudományi Múzeum, KOF
18	Raktárállvány	1 db	Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Főiskola, Természet-tudományi Múzeum, KOF

Forrás: MNMI Főig. 166/1949

A múzeum ezenkívül az Országgyűlés Hivatala szervezeti egységei részére is adott át tárgyakat. A gyűjteményből jutott a Magyar Filmgyártó Nemzeti Vállalathoz, a főváros Történelmi Múzeumába, a Hadtörténelmi Múzeumba, az Ipari Gimnáziumba, valamint a Magyar Munkásmozgalmi Intézetbe is.²⁹

Tekintettel arra, hogy hivatalos indoklás nem áll rendelkezésre, a múzeum megszüntetésének pontos oka nem ismert. Ismereteink szerint 1945 után csupán egy közgyűjtemény, az Országgyűlési Múzeum felszámolására került sor. A kérdés vizsgálata alapján egyértelműnek tűnik, hogy felszámolása politikai okokból történt, és a törvényhozás szimbolikussá válásával magyarázható. A Horthy-korszakban betöltött szerepét 1949-re teljesen elveszítette az Országgyűlés. Miért lett volna szükség annak múzeumára? Hiszen a többi parlamenti intézményt is megszüntették. A múzeum így csak a helyet foglalta az Országházban, amelyre az új – törvényhozáshoz nem köthető – testületeknek és hivataloknak volt szüksége. A múzeum felszámolásában emellett nem elhanyagolható szempont a kommunista ideológia hatása, amelyet a tanulmány további részében tárgyalok.

²⁸ Országos Széchényi Könyvtár és Országos Levéltár

²⁹ Cs. Lengyel: *Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949)*, 113.

Az elmúlt politikai rendszer szellemében készült alkotások eltávolítása

A közgyűjtemények másik intézményi ágazatánál, a könyvtáraknál a „fasisztának” minősített nyomtatványok, könyvek összegyűjtése és megsemmisítésének igénye már 1944-ben felmerült, az ugyanis a békeszerződés kitételeiben is szerepelt. Az Országgyűlési Könyvtár is elkülönítette a megbélyegzett műveket, azokat egy erre a célra fenntartott helyiségben tárolta, majd 1947-ben átadta az Országos Széchényi Könyvtárnak, ahol Zárt Osztályként kezelték. Az ügy fontosságát jól mutatta, hogy a folyamatot a Szövetséges Ellenőrző Bizottság delegálta, Szergejcsuk alezredes útján közvetlenül ellenőrizte.³⁰

A békeszerződés kapcsán a múzeumokat a „fasiszta” műtárgyak elkülönítésének ügye nem, hanem a műtárgymentés és háborús jóvátétel foglalkoztatta. A Magyar Nemzeti Múzeum iratanyaga – eddigi ismereteink szerint – műtárgyak tekintetében nem tartalmaz „fasiszta” anyagra vonatkozó rendeletet, utasítást. A kommunista befolyás megerősödésekor azonban az általuk diktált emlékezetpolitika határozta meg a műtárgyakhoz való viszonyt. Az eddig feltárt források ismeretében erről egy dokumentum tanúskodik, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelete (illetve az arra való hivatkozás), amely 1948 októberében arra utasította többek között a Nemzeti Múzeumot, hogy a „Horthy-kori politikusok képmásait”³¹ távolítsa el. A felszólítás Tolnai Gábor miniszteri osztályfőnöktől származott, aki nyomatékosan felhívta a Főigazgatóság figyelmét, hogy „amennyiben a vezetésem alatt álló intézmények helyiségeiben ilyen szobrok, reliefek, festmények, rajzok, fényképek stb. volnának, azok eltávolításáról azonnal intézkedni [...] szíveskedjék.” Továbbá leszögezte: „...azoknak az intézményeknek felelős vezetőivel szemben, ahol ily képmások kiállítása tudomásomra jut, haladéktalanul fegyelmi eljárást fogok indítani.”³² A rendelkezésünkre álló információk, források alapján feltételezzük, hogy e tekintetben a jogszabály a minisztérium egyik körrendelete volt, amelyet nem tettek közzé, hanem az alárendelt hatóságoknak küldték meg.³³

Az egyes táruk közül egyedül a Történelmi Képcsarnok számolt be arról, hogy amennyiben szükséges, a kiállított arcképek elkülönítve is tárolhatók.³⁴ A Képcsarnok leltárkönyvei arról tanúskodnak, hogy ha el is távolították, illetve külön kezelték a kiállított portrékat, azokat végül nem semmisítették meg,³⁵ a raktárak mélyén „porosodtak”.

Az Országgyűlési Múzeum mint az elmúlt rendszer ideológiájának egyik fő megtestesítője ennél szigorúbb felügyelet és megítélés alá tartozott. A múzeum gyűjtési köre a „parlamentarizmus”, az alkotmánytörténet volt: a magyar politika kiemelkedő személyiségeihez és eseményeihez kapcsolódó tárgyak, a „nemzet ezeréves” múltja alapján. A korszak történelmszemléletéhez igazodott a gyűjtés, a gyűjtemény egészének felállítása is, amire emellett az adományozók – nagylelkű mecénások – kiléte is hatást gyakorolt. A múzeum profilja valójában megkövetelte a két világháború közötti, tulajdonképpen jelenkori gyűjtést, hiszen

³⁰ Jónás Károly – Veredy Katalin: *Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1995*. Budapest, 1995. 195–198. Az 1947-ben elszállított könyveket és nyomtatványokat az 1950-es évektől kezdve 2000-ig folyamatosan juttatta vissza az OSZK az Országgyűlési Könyvtárnak.

³¹ 205.850/1948. VI. 1. sz. VKM rendelet.

³² MNMI Főig. 210/1948.

³³ A levéltári dokumentumból kiderül, hogy az adott rendelkezést közvetlenül küldték meg másolatban annak az érintett félnek, akitől az intézkedés megtételét várták.

³⁴ MNMI Főig. 210/1948.

³⁵ Király Attila, a Történelmi Képcsarnok gyűjteménykezelőjének szóbeli közlése.

hivatása szerint be kellett mutatnia a magyar politikum parlamenti tevékenységét és a törvényhozói munkát.³⁶

Gyűjteményi adottságai folytán a kommunista diktatúra „ellenségeit” ábrázoló műalkotások nagy számban gazdagították a múzeum tárgyi anyagát. Dokumentum nem tanúskodik róla, de a gyűjtemény szétszétlását megelőzően feltételezhetően felmérték azt politikai szempontból is. 1949-ből származik egy lista, amely az „I. számú jegyzék a Parlamenti Múzeum állományába tartozó fasiszta anyagról”³⁷ címet kapta. A dokumentumon hatvankilenc – eredetileg is a múzeum tulajdonát képező műtárgy –, valamint negyvenöt, az 1945-től kezdve a múzeum őrizetében lévő képviselőházi elnöki és háznagyi portré és a László Fülöp festette Horthy arckép szerepelt. A dokumentum műfajonként sorolja fel a tárgyakat, további sorokra vonatkozóan azonban nem közöl információt. A jegyzék elsősorban festményeket, rajzokat és nyomatokat tartalmaz, másodsorban szobrokat és egy fényképet. A műtárgyak azonosítását az egykori múzeum leltárkönyvei tették lehetővé, ugyanakkor a jegyzék készítője nem részletezte az adatokat, elnagyoltan fogalmazott, ami nem könnyítette meg az identifikációt. A tárgyak nyomát 1949 után a Magyar Nemzeti Múzeum releváns leltárkönyvei és leírókartonjai, valamint a Szépművészeti Múzeum Irattárában talált átvételi jegyzőkönyvek,³⁸ illetve a múzeum főigazgatóságának adatszolgáltatása segítségével kutattam fel.

Elsőként a Képviselőház arcképcsarnokainak darabjait vizsgáltam. A Tisza Kálmán kutatási program keretében a galériák rekonstruálása nagyrészt megvalósult. A festmények közül név szerint hetet, Zsitvay Tibor, Rakovszky István, Almásy László, Sztranyavszky Sándor, Darányi Kálmán és Kornis Gyula és Karafiáth Jenő portréját nyilvánították „fasiszta” anyagának. Eddigi ismereteink szerint ez az utolsó írásos említésük. A galériák kapcsán folyamatban lévő kutatások megállapították,³⁹ hogy a dualizmus kori és két világháború közötti 33 darab képviselőházi elnöki festmény közül tizenegy portré – Perczel Dezső, Gál Sándor, Návay Lajos, Beóthy Pál, Rakovszky István, Almásy László, Scitovszky Béla, Zsitvay Tibor, Sztranyavszky Sándor, Kornis Gyula és Darányi Kálmán arcképe – napjainkig nem került elő.⁴⁰ A fennmaradó 22 festmény nagy részét a Magyar Nemzeti Múzeumban, két képet pedig a Szépművészeti Múzeumban sikerült azonosítani, a többinél jelenleg vitatható az Országházból való származás.⁴¹ A név szerint felsorolt alkotások közül csupán egy, Karlovszky Bertalan Karafiáth Jenőről készült portréja került elő. Karafiáth 1927. január 31. – 1931. december 22. között volt a Képviselőház háznagya. A személyét ábrázoló festmény 1949-ben került a Szépművészeti Múzeumba, majd 1954-ben (vagy előtte) helyezték át a Magyar

³⁶ Feitl: „*Ám bár a jelent elvesztettük is, a jövőt még biztosíthatjuk.*” *Az Országgyűlés múzeuma a két világháború között*, 168.

³⁷ MNL OL K_816_01_tétel_1949_072_073.

³⁸ Szépművészeti Múzeum Irattára (a továbbiakban: SZM Irattár) 810-1949 Elismervény a Parlamenti Múzeum anyagából az O. M. Szépművészeti Múzeumnak átadott szobrokról, 1949.; Elismervény a Parlamenti Múzeum anyagából az O. M. Szépművészeti Múzeumnak átadott képekről, 1949.; Átvételi elismervény a Történeti Képcsarnok és Szépművészeti Múzeum között történt átadásokról 1950.

³⁹ Az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága Tisza Kálmán kutatási programja.

⁴⁰ A témáról lásd bővebben: Feitl Írisz – Kerekes Margit: *A képviselőházi elnöki arcképcsarnok története*. In: Gödölle Mátyás (szerk.): *A magyar Országgyűlés képviselőházi elnökeinek arcképcsarnoka*. Budapest, 2020. 7–55.

⁴¹ Feitl–Kerekes: *A képviselőházi elnöki arcképcsarnok története*, 21., 50–51.

Nemzeti Múzeum Történelmi Arcképcsarnokába.⁴² A képviselőházi háznagyról készült portrék közül eddig hat darab került elő.

Ami a jegyzék utolsó tételét illeti, László Fülöp 1935-ben kapott felkérést Almásy László képviselőházi elnöktől Horthy Miklós kormányzó portréjának megfestésére a képviselőház számára. Az egykor a képviselőházi elnöki dolgozószobában díszelgő híres Horthy Miklós portré sorsa a mai napig sem ismert.⁴³

Horthy Miklós ábrázolások túlsúlyban

A jegyzék másik részét képező (eredetileg is múzeumi anyagban) Horthy Miklóst ábrázoló alkotások vannak többségben: összesen tizenöt darab. Ennek magyarázata a Horthy Miklós kormányzóságát felölelő időszak értelmezése a kommunista ideológiában, amely azt „ellenforradalmi rendszernek, diktatórikusnak, militaristának” minősítette. A fő ellenség Horthy Miklós, a „véreskezű katonai diktátor”, aki huszonöt éven keresztül „véres terrort” gyakorolt. A kormányzó és rendszere mögött a feudális nagybirtok (ebbe beleértendő az egyházi nagybirtok is) és a nagytőke szövetsége, a dzsentri eredetű katonatiszti, hivatalnoki osztály, valamint csendőri, rendőri, jogszolgáltatási („Horthy vérbírái”) csoport álltak.⁴⁴ Ez indokolta például a „csendőri emléklap” nyomat listázását, amely a leltárkönyvben a következő adatokkal szerepel: „Csendőremlékmű. Híven, becsülettel, vitézül, nyomat, Áll. Térképészet, 63×43 cm. 1941.”⁴⁵ A kormányzót ábrázoló alkotások a festmények kategóriában domináltak leginkább. A lista elején szereplő olajfestmények közül három köthető a kormányzó nevéhez. Nagy Zsigmond alkotását 1934-ben a művész özvegyétől vásárolta a múzeum, majd egy évvel később újabb képmás vásárlására került sor, ezúttal Kontuly Béla festőművésztől. A leltárkönyv adatai szerint 1935-ben még egy Horthy portréhoz jutott a múzeum: a képviselőház elnöki hivatala ekkor ajándékozta oda Szokol Vilibald művét.

Elsősorban portrékból állították össze a jegyzéket, ugyanakkor néhány eseménykép is rákerült. Az olajfestmények között tűnik fel Csengery István alkotása, „Horthy Miklós Őfőméltósága Magyarország kormányzójának bevonulása Szatmárnémetibe, 1940. szept. hó 5-én”,⁴⁶ amely a második bécsi döntés értelmében visszacsatolt erdélyi területekre bevonuló csapatokat és a Horthyt övező „virágéőt” örökítette meg. Horthy Miklós népszerűsége ekkor érte el csúcspontját.⁴⁷ A festményt a múzeum 1941-ben vásárolta a művésztől, 250 pengő értékben. Az alkotás nem vészelte át a háborút, a leltárkönyv megjegyzés rovatában szereplő „elveszett Bp. ostromakor 1945.”⁴⁸ bejegyzés szerint eltűnt (vagy megsemmisült).

⁴² Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok leírókarton adatai alapján. A festmény leltári száma: 54.55, származási helye: Szépművészeti Múzeum Új Magyar Képtára.

⁴³ László Fülöp: Horthy Miklós portréja. (Kézirat)

⁴⁴ Eszerint az ellenzék (kisgazdák, szociáldemokraták) nem, hanem csak a valódi kommunisták voltak azok, akik egyedül következetesen harcoltak a horthyizmus ellen, végig vezették a küzdelmet, és maguk mögé állították a rendszer ellenfeleit. A kommunisták a függetlenségi eszmét is következetesen képviselték, amennyiben 1933 után a német imperializmus hatásától védtek az országot.

⁴⁵ Országgyűlési Múzeum leltárkönyve (a továbbiakban OGYM leltárkönyv) 14 888. sor.

⁴⁶ OGYM leltárkönyv 14 482. sor.

⁴⁷ A második bécsi döntés értelmében Magyarország 43 ezer km² kapott vissza 2,5 millió lakossal: Székelyföldet és Erdély északi felét. Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 1999. 246.

⁴⁸ OGYM leltárkönyv 14 482. sor.

A két vízfestmény egyike az első bécsi döntést követő kassai bevonulást ábrázolta.⁴⁹ Az alkotást Remsey Jenő készítette a minisztertanácsi terem faliképéhez vázlatként. A „felejtetetlen felvidéki bevonulást” ugyanis művészek kísérték, és a jelentősebb eseményekről vázlatot készítettek.⁵⁰ Remsey vázlatát a képviselőház elnöke ajándékozta a múzeumnak 1940-ben. A triptichon 1941-ben került a minisztertanácsi terembe, ekkor mutatta be a nyilvánosságnak – a sajtó képviselőinek és műkritikusoknak – Tasnádi Nagy András, a képviselőház elnöke.⁵¹ A minisztertanácsi teremben egykor díszelgő triptichon utóélete ismeretlen, a vázlatról azonban kiderült, hogy 1949-ben a Szépművészeti Múzeumba került, jelenleg (feltételezhetően) a múzeumhoz tartozó Magyar Nemzeti Galériában található.⁵² A kormányzó mellett fia, Horthy István mindössze a kormányzóhelyettségé válását megörökítő – a jegyzéken szereplő második – vízfestménnyel képviseltette magát, amely természetesen hasonló besorolás alá esett, mint a Horthy Miklós ábrázolások.

A nyomatok és rajzok közül nyolc kormányzót megörökítő műtárgy került a listára. A felsorolt alkotásoknak csupán a fele található fel a régi leltárkönyvben, valamint töredéke – összesen két darab – azonosítható közgyűjteményben. Nehezítette a műtárgyak felkutatását, hogy a „Horthy Miklós Vérmezőn”⁵³ megnevezésű két nyomat a leltárkönyv szerint nem létezett, az eseményről kizárólag fényképfelvételek szerepeltek nyilvántartásban. Kérdéses egy rézkarc és további két nyomat létezése is. Nagyon valószínű, hogy a tárgyakat rossz kategóriába sorolták: a leltárkönyvben többször szerepel a műfaji meghatározásban a „mélynyomat, fénykép” megnevezés, amely tulajdonképpen fotomechanikai eljárással készült, sokszorosított fénykép. Ezeket a fényképeket a lista összeállítója nyomatként kezelhette, ami megnehezíti az azonosítást.

Horthy gipszből készült mellszobra – melyet Stróbl Alajos készített – ezzel ellentétben egyértelműen azonosítható. A múzeum 1932-ben vásárolta a művész özvegyétől. Felmerül azonban a kérdés, hogy mi lett a többi mellszobor sorsa, amelyek a jegyzékben nem, de a leltárkönyvben a következőképpen szerepelnek: „Horthy Miklós kormányzó mellszobor, bronz, ua. 3 pld. Elnöki hivataltól. 1946.”⁵⁴ Jelenleg nem sikerült még nyomukra bukkanni.

Miniszterelnökök, miniszterek és a két világháború közti időszak meghatározó politikusai – rajzok, nyomatok, szoborportrék

A „25 éves reakció többi megalapítója” – ahogy Andics Erzsébet fogalmazta a „Fasizmus és reakció Magyarországon” című füzetben – Gömbös Gyula, Bethlen István és Teleki Pál voltak.⁵⁵ A listán Horthy után a leggyakrabban előforduló személyek valóban Bethlen, Gömbös, majd Klebelsberg illetve Benito Mussolini. Andics értékelése szerint „Minden demokratikus törekvés csírájában való terrorisztikus elfojtása intézményesítve lett az 1921-ben hatalomra

⁴⁹ Az első bécsi döntés (1938. november 2.) értelmében 11 927 km² és 1 millió 60 ezer fős lakosság került vissza Magyarországhoz. Romsics: *Magyarország története a XX. században*, 244.

⁵⁰ Elkészült Remsey Jenő festménye a kassai bevonulásról az Országház számára. Esti Újság, 1941. január 25. 3.

⁵¹ Uo.

⁵² SZM Irattár 810-1949. 1949. Elismervény a Parlamenti Múzeum anyagából az O. M. Szépművészeti Múzeumnak átadott képekről.

⁵³ Az 1848. évi törvények szentesítésének napjára emlékezve a nemzeti hadsereg budapesti helyőrsége 1920. április 11-én a Vérmezőn tett ünnepélyes fogadalmat (esküt) Horthy Miklós kormányzó előtt.

⁵⁴ OGYM leltárkönyv 1318. sor. Az alkotások a beolvasztott szobrok jegyzékén sem szerepelnek.

⁵⁵ Andics Erzsébet: *Fasizmus és reakció Magyarországon*. 1945. május 25. MKP KV Propaganda Osztály kiadása. Kézirat. 4.

jutott Bethlen-kormány által.⁵⁶ Bethlen István miniszterelnököt megörökítő négy műtárgy került fel a jegyzékre; László Fülöp után Diósy Antal festette portré, Lühnsdorf Károly ceruzarajza, valamint két nyomat, amelyet adatok hiányában nem lehetett azonosítani. Gömbös Gyula miniszterelnökről olajfestmény, mélynyomat és ceruzarajz gyarapította a műtárgyak sorát.

Klebsberg Kunót vallás- és közoktatásügyi miniszteri tevékenységéért marasztalta el a hivatalos kommunista álláspont: „Klebsberg a maga részéről kultuszminiszteri minőségében a leghalaszthatatlanabb tennivalóként az egyházaknak nyújtott, amúgy is horribilis öszszegű állami támogatást annak néhányszorosára emelte és a magyar népoktatás siralmas állapotát egy pár haszontalan, de annál drágább és mutatósabb reklámintézkedéssel igyekezett elleplezni”.⁵⁷ A listára két ábrázolása került fel; egy Hubay Andor festette olajfestmény (Klebsberg Kunó gr., Hubay Andor, olajfestmény, vászon, 80×64 cm), valamint egy nyomat, amelynek azonban nyoma sincs a leltárkönyvben. A múzeum a miniszter személyét kiemelten kezelte, özvegye többször adományozott, előtte tisztelegtek az 1930-as években hagyatékból összeállított Klebsberg emlékszoba berendezésével is.

Többségében a korszak legmagasabb rangú tisztviselői, miniszterelnökök, miniszterek, nemzetgyűlési s képviselőházi elnökök, alelnökök nevei szerepelnek a listán. A minisztereken és országgyűlési tisztséget betöltő politikusokon kívül nem kívánatos személlyé nyilvánították például Wolff Károlyt, aki haláláig a fővárosi törvényhatósági bizottságban domináló Keresztény Községi Párt elnöke volt. A jegyzékben két műtárgy is kapcsolódott Prohászka Ottokár, a székesfehérvári egyházmegye főpásztora, országgyűlési képviselő nevéhez, kinek budapesti szobrát 1947-ben döntötték le. Ide sorolható Eckhart Tibor, aki párttagságát tekintve ugyan a Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Párt egyik vezetője, majd a Független Kisgazdapárt tagja, Gaál Gaszton halála után a párt elnöke volt, ugyanakkor 1935 után ellenezte a német orientációt, az angolszász irányzat híveként tartották számon. A Sónyi Hugóról, a honvédség főparancsnokáról készült nyomat Sónyinak a Felvidék és Kárpátalja visszacsatolásában játszott szerepe miatt került a lajstromba.

A jegyzék nagy részét kitevő rajzok és nyomatok – a portréiról ismert – Lühnsdorf Károly⁵⁸ grafikus művei voltak. Összesen harminchárom alkotást, tizenhét rajzot és további tizenhat nyomatot jegyzett. A Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában végzett kutatás eredményeképp tizennyolc, többségében rajz került elő, melyek leltározására 1952 és 1956 között került sor. Az Országgyűlési Múzeum előszeretettel vásárolt és fogadott el ajándékot a művésztől, akitől több mint negyven politikus portré volt a gyűjteményben. A képviselőházi elnökök közül Sztranyavszky Sándor, Kornis Gyula, Darányi Kálmán és Tasnádi-Nagy András, az alelnökök közül Bessenyei Zénó, Czettler Jenő és Bobory Jenő, valamint a nyilas felsőházi elnök Rátz Jenő arcképét nyilvánították nem kívánatosnak. A házelnökök sorát gyarapította a lista első tétele, a Héya Zoltán festőművész által készített Zsitvay Tibor portré is.

A múzeum egyik épen fennmaradt szoborportréja, a Rakovszky István nemzetgyűlési elnököt ábrázoló darab is a lista részét képezte. Scitovszky Béla, Almásy László, Tasnádi-Nagy András, Zsitvay Tibor, Kornis Gyula, Sztranyavszky Sándor képviselőházi elnökök bronz szobrait beolvasztották a főkaput díszítő új oroslánba, Rakovszky szobra megmenekült,

⁵⁶ Andics: *Fasizmus és reakció Magyarországon*, 11.

⁵⁷ Andics: *Fasizmus és reakció Magyarországon*, 19.

⁵⁸ Lühnsdorf Károly (1893–1958) az 1920-as években végezte tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán. Az 1930–1940-es évek kedvelt arcképfestője volt, az 1950-es években is folytatta munkáját: tudósok, közéleti személyiségek portréit készítette. *Művészeti Lexikon*. Budapest, 1983. 126.

1950-ben került a Szépművészeti Múzeumba, jelenleg a Magyar Nemzeti Galériában található.⁵⁹

A korszak tizenhárom miniszterelnöke közül öt személy szerepel a dokumentumon: Teleki Pál, Bethlen István, Gömbös Gyula, Darányi Kálmán és Kállay Miklós. A leltárkönyv vizsgálatokor kiderült, hogy a miniszterelnökök közül csak ők rendelkeztek portréval (és mellszoborral) a gyűjteményben. Imrédy Béla és Bárdossy László szoborportróját sérüléseikre hivatkozva már korábban átadták a Műszaki Hivatalnak, később ezeket beolvasztották az új oroszlánba. A listára felkerült miniszterek közös vonása, hogy zömében az 1930-as években is hivatalban voltak. A kivételek között említhetjük Klebelsberg Kunót vagy Vass Józsefet, aki három különböző tárca vezetője volt. Amennyiben a listára kerülés egyik szempontjaként a betöltött legmagasabb politikai pozíciót vesszük alapul, a következő tárcavezetőket találjuk a jegyzéken: a földművelésügyi miniszterek közül Marschall Ferenc, Teleki Mihály, rajtuk kívül Mikecz Ödön, Lázár Andor igazságügyi miniszterek, valamint a belügyi, pénzügyi és a honvédelmi tárca vezetői (Perényi Zsigmond, Kozma Miklós, Széll József, Reményi Schneller Lajos, Somkuthy József, Róder Vilmos). A miniszterek sorába tartozik továbbá Kánya Kálmán külügyminiszter; Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter; Kunder Antal kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, rövid ideig iparügyi miniszter; Winckler István kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, Fabinyi Tihamér kereskedelemügyi miniszter, pénzügyminiszter; Bornemissza Géza kereskedelemügyi miniszter, iparügyi miniszter és a rövid ideig tárca nélküli miniszter Pekár Gyula.⁶⁰ Perényi Zsigmond nem miniszteri, hanem inkább koronaőr minőségében kapott helyet a gyűjteményben. Két, gipszből készült mellszobra volt, a jegyzéken feltüntetett Szentesy Hiesz Géza alkotás, valamint Ligeti Miklós műve, amely azonban nem szerepel az iraton. Mindkét alkotás a Nemzeti Múzeumból került a Szépművészeti Múzeum birtokába.⁶¹

A kivételek: Gömbös és Mussolini fényképe, Tisza István meggyilkolása

A listán szereplő egyetlen fotót (fényképnek és nem nyomtatnak minősített tételt) 1933-ban vásárolta a múzeum. A nagy méretű (18×23 centiméteres) felvétel 1932-ben készült, Gömbös Gyula miniszterelnököt ábrázolja Mussolinival olaszországi látogatásakor. Alkotót nem tüntettek fel a leltárkönyvben. Az Országgyűlési Múzeum fotói – felszámolását követően – először a Történelmi Képcsarnokba kerültek, majd 1957-ben adták át azokat a Legújabbkori Történelmi (1966-tól Munkásmozgalmi) Múzeumnak. A jogutód nélkül megszűnő intézmény gyűjteményeit – köztük a fényképeket 1995-ben vette át a Nemzeti Múzeum, a fotókat jelenleg a Történelmi Fényképtárban őrzik. A gyűjtemény egy részének leltározása 1957–1959 között zajlott le, ekkor még jelölték a leltárkönyvekben, hogy a tárgy a „PM”-ből⁶² érkezett. Sokat azonban csak később vettek leltárba, ekkor már eredeti lelőhelyük megjelölése nélkül.⁶³ A kutatás során számos egykori OGYM felvétel került elő Gömbös Gyula olaszországi útjáról, a nevezett kép mindezidáig nem, lelőhelye ismeretlen.

⁵⁹ A Szépművészeti Múzeum főigazgatóságának adatszolgáltatása alapján.

⁶⁰ Az adatok forrása: Bölöny József – Hubai László: *Magyarország kormányai 1848–2004*. Budapest, 2004. A miniszteri tárcákat a teljesség igénye nélkül soroltam fel. Voltak, akik az évek során miniszterelnökségüket vagy házelnöki (alelnöki, háznagyi) pozíciót követően vagy azt megelőzően valamilyen tárca élére kerültek, ezekben az esetekben az előbbit vettem alapul (például Teleki Pál).

⁶¹ A Szépművészeti Múzeum főigazgatóságának adatszolgáltatása alapján.

⁶² Parlamenti Múzeum.

⁶³ Cs. Lengyel Beatrix, a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár osztályvezetőjének szóbeli közlése.

Az egykori miniszterelnök és képviselőházi elnök, Tisza István meggyilkolását ábrázoló olajfestményt 1934-ben ajándékozta a múzeumnak Tamássy Miklós festőművész. Az alkotás kapcsán nem az a kérdés, hogy miért került a jegyzékbe – hiszen a mártír politikus a kommunista emlékezetpolitikában Horthy előzményeként szerepelt⁶⁴ –, hanem az, hogy miért épp ezt a festményt választotta ki a lista összeállítója. Az állandó kiállítás egyik terme a Tisza István-szoba volt, amely a kor politikai életét is bemutatta. Személyéhez kapcsolódva több mint 200 műtárgyat birtokolt a múzeum, köztük szobrokat, festményeket, grafikákat, halálához kötődő emlékeket. A szobán forgó műtárgyak mind felkerülhettek volna a listára, hiszen Tisza Istvánt mint „elnyomót” különösen gyűlölte a kommunista „haladó társadalom”. Tamássy műve a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokába került, és több más Tisza ábrázolással együtt fennmaradt. A festményt 2018-ban restaurálták, a közönség a politikai halálának évfordulójára rendezett „100 éve halt meg gróf Tisza István” című kamara kiállításon tekinthette meg a Magyar Nemzeti Múzeumban.

*

Mivel a képviselőházi elnöki és háznagyi galériák, illetve László Fülöp Horthy portréja külön kutatás tárgyát képezi, a jegyzék vizsgálata során az eredetileg is a múzeum állományát képező darabokkal foglalkoztam. Az irat kapcsán számos kérdés vetődött fel. Elsőként a lista létrejöttének okát, majd összeállítójának/összeállítóinak kilétét, illetve a műtárgyak kiválasztásának szempontjait vizsgáltam. Az ok szinte egyértelmű: a kommunista emlékezetpolitikában reakciónak minősített politikai szereplőktől való elhatárolódás és ennek megfelelően képmásaik kiiktatása. Nehezebb feladat a dokumentum készítőjének azonosítása. Feltevélesem szerint az iratot muzeológus szakember – adott esetben az intézmény beosztottja – állíthatta össze, de mindenképpen olyan személy, aki a múzeum gyűjteményét jól ismerte. A listát feltehetően gyorsan kellett összeírni, nem volt idő arra, hogy idegen szem vizsgálja át a hatalmas gyűjteményt. Erre utal, hogy a bal felső sarokban lévő iktatószám egyértelműen Fejős Imre múzeumi őr kézírása.

A műtárgyak kiválasztására vonatkozóan is tehetünk néhány általános érvényű megállapítást. A muzeális tárgyak nagy része portré, melyek között – a nyolc, zömében gipsz mellszobortól eltekintve – a festmények és a grafikák dominálnak. Kivételt képez és továbbra is kérdés marad a Gömbös Gyulát és Mussolinit ábrázoló fénykép listára kerülésének oka, amely csupán egy volt a múzeum több ezer fotója (portré és eseményképe) közül. A felsorolt személyeket nem egy-egy, hanem számtalan festményen vagy nyomaton ábrázolták, ráadásul többek személyes tárgyai, relikviái is megtalálhatók voltak a gyűjteményben. Jó példa erre Rakovszky István (1920. február 18. – 1921. július 30. között a nemzetgyűlés elnöke), akinek neve több mint negyven alkalommal bukkan fel a leltárkönyvekben, sok fénykép és különböző műtárgy, emlékérem, karikatúra, sőt még egy zászlószeg kapcsán is.⁶⁵ Teleki Pál egykori miniszterelnökről is csak egy ceruzarajz került a listára, annak ellenére, hogy számos fotó, azonkívül több karikatúra, egy bronzszobor, valamint egy porcelán mellszobor is kötődött személyéhez.

A jegyzék címében szereplő I-es jelölés szerint több lista készült vagy készült volna. Lehetséges, hogy a fényképfelvételek (illetve például karikatúrák és ereklyetárgyak) kiválasztása folyamatban volt, a munka befejezésére, több lista gyártására a gyűjtemény átadása miatt már nem volt mód. Egy másik lehetséges magyarázat a tárgyak hozzáférhetőségét tartja

⁶⁴ Pók Attila: *Tisza István baloldali kritikája és emlékezete*. In: Ifj. Bertényi Iván (szerk.): *Tisza István, két korszak határán*. Budapest, 2016. 237.

⁶⁵ OGYM leltárkönyv adatai alapján.

szem előtt. A múzeum állandó kiállítását 1933-ban újították meg, tizenhatszáz, majd később huszonnégy terem foglalt magában. 1942 szeptemberében a műtárgyakat pinceraktárakban helyezték el,⁶⁶ illetve 1945-től a földszinti kiállítóhelyiségekben tárolták. Lehetséges, hogy a kiállított anyagot külön csomagolták. Magyarázatot adhat tehát a felmerülő kérdésekre – nevezetesen, hogy miért „csak” ennyi és miért épp a nevezett tárgyakat válogatták ki –, ha feltételezzük, elsőként az egykori állandó kiállítás anyagát vizsgálták át politikai szempontból, hiszen ez lehetett a legismertebb és könnyen hozzáférhető anyagcsoport. Arról azonban, hogy milyen tárgyak szerepeltek a kiállításon, nem áll rendelkezésre tételekre lebontott felsorolás 1930 után.

További kérdésként merül fel, hogy mi volt a jegyzék célja. A műtárgyak összegyűjtése és elkülönítése? Esetleg azok megsemmisítése? A válasz nem egyértelmű. Nincs adat arra vonatkozóan, hogy meg akarták volna semmisíteni a szóban forgó alkotásokat. A tárgyak egy része fennmaradt, és ma is megtalálható közgyűjteményekben. Ugyanakkor egy részük nyom nélkül eltűnt, utolsó írásos említésük a vizsgált dokumentum. Feltételezhető, hogy a lista ellenére a műtárgyakat nem gyűjtötték össze, és ma már tudjuk, hogy ugyanúgy szétszóródtak és különböző intézményekbe kerültek, mint a gyűjtemény többi darabja.

További kutatás tárgyát képezi annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy volt-e (és ha igen, milyen) összefüggés a jegyzék elkészülte és a gyűjtemény feldarabolása között. A dokumentum összeállításának pontos dátuma nem ismert, azt viszont tudjuk, hogy a gyűjtemény szétosztásáról 1949 októberében döntöttek, majd azt bő két hónap alatt bonyolították le. Ezt a tényt erősíti meg a Történelmi Arcképcsarnokban folytatott kutatás, amely során kiderült, hogy a fennmaradt tárgyakat 1949 és 1956 között vették nyilvántartásba, az olajfestményeket már az átadás évében, 1949-ben beletárolták.⁶⁷

A téma feltárása nem zárult le, kutatásaim során számos olyan területtel és témakörrel találkoztam, amely új adalékokkal, kiegészítésekkel szolgálhat az Országgyűlési Múzeum múltjának feltárásához. A tárgyalt dokumentumon tizenkét darab festmény, tíz olaj- és két vízfestmény, 17 rajz, két rézkarc, 29 nyomat, nyolc szobor és egy fénykép, vagyis 69 műtárgy szerepel. Ebből eddig harmincnégy darabot sikerült azonosítani: többségüket a Nemzeti Múzeumban, kisebb részt a Szépművészeti Múzeumban.

⁶⁶ A háborús veszélyre való tekintettel a muzeológusok már 1940-ben felmérték a gyűjteményt, amely során megállapították a biztonságba helyezés feltételeit, valamint a helyigényeket.

⁶⁷ A kutatás ezen a ponton is további kérdéseket vetett fel. Egyes grafikából ugyanis duplum példányok bukkantak fel, amelyek a listán nem szerepeltek.

Az Országgyűlési Múzeum „fasisztának” minősített muzeális tárgyai			
Az „I. számú jegyzék a Parlamenti Múzeum állományába tartozó fasiszta anyagról” dokumentum adatai		Az egykori Országgyűlési Múzeum leltárkönyvének a tárgy azonosításban releváns adatai	Jelenlegi lelőhely
Személy/ téma	Alkotó		
Olajfestmények			
Zsitvay Tibor	Héya	Zsitvay Tibor olajfestmény, vászon, 73×53 cm, Héya Zoltán, Ajándék Héya Zoltántól	MNM Történelmi Képcsarnok
Prohászka Ottokár	Boryné	Prohászka Ottokár 1858-1927, olajfestmény falemez, Bory Jenőné, 49×40 cm, aranyozott keretben, Vétel Henter Zoltántól, érték: 160, 3250/1931 eln.sz.	MNM Történelmi Képcsarnok
Gömbös Gyula	Pólya	Gömbös Gyula portré, olajfestmény, Pólya Tibor, 122×80cm kerettel, keret javítása. 1937.	MNM Történelmi Képcsarnok
Tisza István megölése	Tamássy	Tisza István gr. meggyilkolása, olajfestmény, vászon, 128×150 cm, Tamássy Miklós. Ajándék Tamássy Miklóstól. 108/1934 O.M.sz. 1934. ápr. 19.	MNM Történelmi Képcsarnok
Horthy Miklós	Szokol	Horthy Miklós kormányzó, festmény, vászon, Szokol Vilibald, 136×91 cm, aranyozott kerettel. Képviselőház elnökségétől. 1935.	MNM Történelmi Képcsarnok
Horthy Miklós	Nagy ZS.	Horthy Miklós kormányzó, olajfestmény, vászon, Nagy Zsigmond, 65×80 cm, aranyozott keretben. Vétel özv. Nagy Zsigmondnétől. 351 pengő. 3070/1934 eln.sz. 1934. nov. 22.	MNM Történelmi Képcsarnok
Horthy Miklós	Kontuly B.	Horthy Miklós kormányzó, olajfestmény, vászon, Kontuly Béla, 128×104 cm. Vétel Kontuly Bélától 100 pengő. 2448/1935 eln. Sz.Vétegetett 1935. júl. 5.	MNM Történelmi Képcsarnok
Klebelsberg Kunó	Hubay	Klebelsberg Kunó gr., Hubay Andor, olajfestmény, vászon, 80×64 cm. 300 pengő. 35/1938.	MNM Történelmi Képcsarnok
Bethlen István	másolat László Fülöp	Bethlen István gróf 1921. ápr. 14. – 1931. aug. 19. magyar királyi miniszterelnök, olajfestmény 130×94 cm László Fülöp után Diósy Antal. Vétel Diósy Antaltól 300 pengő. 2670/1933 eln. Sz.	MNM Történelmi Képcsarnok
Horthy bevonulása Szatmárnémetibe	Csengery	A.1. Horthy Miklós Őfőméltósága Magyarország kormányzójának bevonulása Szatmárnémetibe, 1940. szept. hó 5-én, tempera, Csengery István, 52×62 cm,	–

		keretezve. 250 pengő. 1/1941. Elveszett Budapest ostromakor 1945. F. 1940. szept. 5.	
Vízfestmények			
Horthy István kormányzó-helyettesé válassztása	Mohácsi	A.2. Horthy István, vitéz-, kormányzóhelyettes eskütétele 1942. febr. 19-én, vízfestmény, Mohácsy A. Győző és hozzávaló keret, 60×50 cm. /A múzeum megrendelésére helyszíni vázlat alapján készült./ 1942.	MNM Történelmi Képcsarnok
Horthy Miklós bevonulása Kassára	A minisztertanács terem faliképehez vázlat. Remsey	A.2. Horthy Miklós Őfőméltósága, Magyarország kormányzójának bevonulása Kassára, 1939, vázlat, keretezve, 88×55 cm, triptichon /keret 112×80 cm/, Remsey. - vászonestmény; ua. a Parlament minisztertanács formában elhelyezett [...], 245×100 cm (olajfestmény); ua. a Parlament minisztertanács formában elhelyezett [...] újonnan készült [...] vázlata, 65×33 cm. Ajándék Képviselőház elnökétől. 75/1940. Rend. Alap.	Szépművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria
Rajzok			
Teleki Pál	Lühnsdorf	Teleki Pál gr., ceruzarajz, Lühnsdorf, 37×28 cm - keret. 1939.	MNM Történelmi Képcsarnok
Gömbös Gyula	Lühnsdorf	Gömbös Gyula, ceruzarajz portré, Lühnsdorf, 37×27 cm. 100 pengő.	—
Horthy Miklós	Lühnsdorf	Horthy Miklós Kormányzó Úr Őfőméltósága portréja, Lühnsdorf Károly, ceruzarajz, 40×30 cm. 1938. ajándék	MNM Történelmi Képcsarnok
Mikecz Ödön	Lühnsdorf	Mikecz Ödön ceruzarajz, Lühnsdorf, 36×27 cm. 1938. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Kánya Kálmán	Lühnsdorf	Kánya Kálmán, ceruzarajz portré, Lühnsdorf, 37×27 cm. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Lázár Andor	Lühnsdorf	Lázár Andor, ceruzarajz, Lühnsdorf, 37×27 cm. 100 pengő 1936.	MNM Történelmi Képcsarnok
Darányi Kálmán	Lühnsdorf	Darányi Kálmán, ceruzarajz, portré, Lühnsdorf, 37×27 cm. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Kornis Gyula	Lühnsdorf	Kornis Gyula, portré, ceruzarajz, Lühnsdorf, 37×27 cm. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Róder Vilmos	Lühnsdorf	Róder Vilmos, ceruzarajz, Lühnsdorf, 36×27 cm. 1938. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Wolff Károly	Lühnsdorf	Wolff Károly, ceruzarajz, Lühnsdorf, 38×28 cm, 1935. 100 pengő 1939.	MNM Történelmi Képcsarnok
Tasnádi-Nagy András	Lühnsdorf	Tasnádi Nagy András, ceruzarajz, Lühnsdorf, 37×28 cm - keret. 1939.	MNM Történelmi Képcsarnok
Czettler Jenő	Lühnsdorf	Czettler Jenő, ceruzarajz, Lühnsdorf, 37×37 cm 1935. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok

Eckhart Tibor	Lühnsdorf	Eckhardt Tibor, ceruzarajz, Lühnsdorf, 36×27 cm. 1938, 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Sztranyavszky Sándor	Lühnsdorf	Sztranyavszky Sándor a képviselőház elnöke, ceruzarajz, Lühnsdorf, 37×27 cm. 200 pengő. 1936	MNM Történelmi Képcsarnok
Bethlen István	Lühnsdorf	Bethlen István gr., ceruzarajz, Lühnsdorf Károly, 46×27 cm., keretezve. Vétel Strausz Ernőtől. 220/1932 eln.sz.	—
Bornemissza Géza	Lühnsdorf	Bornemissza Géza ceruzarajz, Lühnsdorf, 36×27 cm. 1938. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Bobory György	Lühnsdorf	Bobory György, ceruzarajz, Lühnsdorf, 36×27 cm. 1938. 100 pengő	MNM Történelmi Képcsarnok
Rézkarok			
Horthy Miklós	Boldizsár 2 pld.	A.3. Horthy Miklós Kormányzó Úr Ófömlétsága arcképe, rézkar, 40. szám, Boldizsár István, 42×32 cm. 100 pengő. 1942.	MNM Történelmi Képcsarnok
Nyomatok			
Horthy Miklós (4 db)	—	Horthy Miklós ófömlétsága, nyomat, 40×56 cm. 1936.; Horthy Miklós Ófömlétsága, Magyarország kormányzója, mélynyomat, fénykép u., Brunhuber, 66×50 cm. 1939.; Horthy Miklós kormányzó. Szinnyomat, László Fülöp festménye után Hanfstengel Ferenc ny. München, 64×43 cm keretezve üveg alatt. Ajándék Fekete Henriktől	—
Horthy Miklós Vérmézón (2db)	—	—	—
Prohászka Ottokár	—	Prohászka Ottokár, Boryné 1926. u. nyomat, 25×19 cm. 1941.	MNM Történelmi Képcsarnok
Csendőremléklap	—	Csendőremlékmű. Híven, becsülettel, vítéül, nyomat, Áll. Térképészet, 63×43 cm. 1941.	—
Besseney Zénó	—	Besseney Zénó, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1936. 27×20 cm. 1939.	—
Czettler Jenő	—	Czettler Jenő, Lühnsdorf, lytografia, 50×33 cm. 1936.	—
Kállay Miklós	—	Kállay Miklós, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1934. 27×20 cm. 1939.	—
Marschall Ferenc	—	Marschall Ferenc, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1938. 35×26 cm. 1939.	—
Karafiáth Jenő	—	Karafiáth Jenő, Lühnsdorf, nyomat, 1927. 47×35 cm. 1937.	—
Klebelsberg Kunó	—	—	—

Kozma Miklós	–	Kozma Miklós, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 34×24 cm. 1939.	–
Reményi Schneller Lajos	–	Reményi Schneller Lajos, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1939.	–
Széll József	–	Széll József, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1937. 28×21 cm.	–
Teleki Mihály	–	Teleki Mihály gr., mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1939. 33×25 cm.	–
Vass József	–	–	–
Bethlen István (2 db)	–	–	MNM Történelmi Képcsarnokban található egy nyomtat, ami a leírókarton szerint nem volt OGYM tulajdon
Fabinyi Tihamér	–	Fabinyi Tihamér, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1934. 39×27 cm, Athenaeum ny.	–
Gömbös Gyula	–	Gömbös Gyula, vitéz jákfai -, m. kir. miniszterelnök, mélynyomat, fénykép után., Brunhuber, 66×50 cm. 1939.	–
Hóman Bálint	–	Hóman Bálint, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1934., 40×29 cm	MNM Történelmi Képcsarnok
Winckler István	–	Winckler István, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1935. 32×24 cm.	–
Rátz Jenő	–	Rátz Jenő, vitéz, altábornagy, m. kir. honvédelmi min., mélynyomat, fénykép után., Brunhuber, 66×50 cm.	–
Somkuthy Lajos	–	Somkuthy József, vitéz, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1936. 38×29 cm.	–
Kunder Antal	–	Kunder Antal, mélynyomású arckép, Lühnsdorf, 1938., 34×25 cm.	–
Sónyi Hugó	–	Sónyi Hugó, vitéz -, gyalogsági tábornok, mélynyomat, fénykép után., Brunhuber, 66×50 cm. 1939.	–
Fénykép			
Gömbös és Mussolini /Nagy méret/	–	Gömbös Gyula miniszterelnök Mussolinival olaszországi látogatásakor, 1932., fénykép, 18×23 cm /Jelfy Gyula?/	–
Szobrok			
Perényi Zsigmond	gipsz, Hiesz	Perényi Zsigmond br. Melliszobor, bronzozott gipsz, Istók János. Vétel Istók Jánostól. 3579/1931 eln.sz. 4 drb. Szoborral együtt vétetett meg 300 P-ért.	Szépművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria (átvétel a Nemzeti Múzeumtól)

Darányi Kálmán	bronz, Kiss J.	Darányi Kálmán, szoborportré, bronz, Kiss János. 600 pengő. 1939.	–
Horthy Miklós	gipsz, Stróbl A.	Horthy Miklós kormányzó mellszobor, bronz, ua. 3 pld. Elnöki hivataltól. 1946. Alkotó nincs feltüntetve.	–
Rakovszky István	gipsz, Ligeti E.	Rakovszky István, mellszobor, gipsz, Ligeti. Vétel Ligeti Miklóstól. 1932.	Szépművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria
József főherceg	gipsz, Ligeti M.	József fhg. mellszobor, gipsz, Ligeti. Vétel Ligeti Miklóstól. 1932.	Szépművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria (átvétel a Nemzeti Múzeumtól)
Pekár Gyula	gipsz, ismeretlen művész	–	–
Mussolini	műanyag, ismeretlen olasz művész	–	–
Klebensberg Kunó	gipsz, Kisfaludy Stróbl	Klebensberg Kunó gr., mellszobor, gipsz, Kisfaludy Stróbl Zsigmond. Vétel Kisfaludy Stróbl Zsigmond. 150 pengő. 892/1933 eln.sz.	Szépművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria (átvétel a Nemzeti Múzeumtól)

Forrás: MNL OL K_816_01_tetel_1949_072_073 és OGYM leltárkönyv